

השיח הבין-דורי במעבר לדיור מוגן למבוגרים

ורדה גרין¹ וליאת איילון²

¹ בית בלב, רשת הגיל המבוגר מקבוצת מכבי שירותי בריאות
² פרופ' ליאת איילון, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד, אוניברסיטת בראון

המאמר מציג מחקר אודות מעבר של זקנים לדיור מוגן למבוגרים, שמציע יחידת מגורים עצמאית ברמה גבוהה ובמסגרת בטוחה ומוגנת. מעבר בגיל המבוגר הוא צעד דרמטי עבור הזקן והמחקר בא לבחון את תהליך קבלת ההחלטה, מידת האוטונומיה של הזקן, מעורבות הילדים בתהליך והשלכות המעבר על מערכות היחסים הבין-דוריים.

המחקר מתבסס על הגישה האיכותנית ועל מדגם של 29 דיירים, רובם נשים, שעברו לבתי דיור מוגן של רשת "בית בלב" במהלך שנת 2010. בנוסף להם רואיינו 19 ילדים בוגרים של הדיירים.

בניתוח הממצאים נמצאו שלוש תמות מרכזיות. התמה הראשונה, העוסקת במידת האוטונומיה של הדייר לגבי ההחלטה לעבור לדיור מוגן, העלתה כי זוגות החליטו על צעד זה באופן אוטונומי, בעוד שבקרב דיירים יחידים וירודים מבחינה תפקודית עצמאות ההחלטה נפגעה. התמה השנייה העלתה את הסיבות המשותפות לזקנים ולילדיהם למעבר לדיור המוגן, והן תכנון העתיד והסרת הדאגה ועול הטיפול מהבנים והבנות כדי להימנע מתלות, מנוקקות ומקונפליקטים. התמה השלישית הצביעה על כך שהמעבר שיפר את הקשר הבין-דורי הודות להעברת תפקידים וחלק מהאחריות לשלום הזקן לצוות הפרמלי של הדיור המוגן.

מחמקק עולה כי המעבר לדיור המוגן מעניק תחושת ביטחון, שקט נפשי ורגיעה הן לזקנים והן לילדיהם. המעבר מעניק לזקנים תחושת שליטה על העתיד הלא-צפוי ומשחרר את בניהם ובנותיהם מתפקידים אינסטרומנטליים.

רקע

הדיור המוגן* במתכונת המקובלת כיום החל להתפתח בארץ בשנות השמונים של המאה ה-20. עד אז, היו בארץ בעיקר בתי אבות מסוג הדיור הציבורי-מוסדי ובתי אבות של רשת משען שבבעלות ההסתדרות. המתכונת החדשה שהתפתחה בארץ דומה לדיור המוגן בארצות המערב המפותחות, ובעיקר בארצות הברית (Sherwood, Rucklin, Sherwood & Morris, 1997; Heisler, Evans & Moen, 2004). הדיור המוגן מציע לאדם המבוגר יחידת

* למסגרת זו שמות שונים: "דיור מוגן", "דיור תומך", "כפר גמלאים", "בית הורים". לדוגמה כמה שמות באנגלית: CCRC (Continuing Care Retirement Communities), Sheltered Housing, Retirement Communities. במאמר זה בחרנו להשתמש בשם "דיור מוגן".

מגורים עצמאית ברמה גבוהה במסגרת בטוחה ומוגנת. הדגש הוא על ניהול חיים עצמאיים תוך היעזרות במגוון רחב של שירותים. לדיירים מוצעים פעילות תרבותית וחברתית, מתקני בריאות וספורט, לימודי העשרה, השגחה רפואית ושירותים הפוטרים את הזקנים מביצוע מטלות הפעוליות כגון ניקיון, תחזוקה, כביסה, והכנת ארוחות (Groger & Kinney, 2006).

הדיור המוגן הוא גלגול המודרני של בית אבות, אך הוא נבדל מבית אבות הן בתפיסה – מוסדיות לעומת פרטיות במרחב ציבורי – הן בתשתיות הפיזיות של המבנה והדירות והן באוכלוסייה: אוכלוסייה עצמאית ובעלת אמצעים שממנת את הדיור באופן פרטי. עם זאת, קיימת רבגוניות ברמות הדיור המוגן ובסל השירותים הניתן לדייר: החל מבתי צנועים וכלה במפוארים (דורון וליטמן, 2004; Williams & Guendouzi, 2000).

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כ-2.6% מהאוכלוסייה של בני 65 ומעלה מתגוררים בדיור המוגן לסוגיו (ברודסקי, שנוור ובר, 2010). ביחידות הדיור למבוגרים בני 65 ומעלה, כולל בבתי אבות, נמנו 22,866 דירות, מתוכן 12,145 דירות בשוק הדיור המוגן הפרטי ולפי נתון עדכני יותר 17,000 (מרגלית, 2011). שוק זה גדל בשנים האחרונות בקצב מהיר, בממוצע כ-8% לשנה (מירובסקי, 2007).

סקירת ספרות

המעבר לדיור מוגן

מחקרים מלמדים כי אנשים שעוברים לדיור מוגן הם משכבות סוציו-אקונומיות גבוהות, מרביתם נשים (75%) וגילים מעל 75 (דורון וליטמן, 2004; ליטוין, 1997; Groger & Kinney, 2006; Kupke, 2000). יש הרואים במעבר לדיור המוגן סוג של הגירה בגיל המבוגר (late life migration) (Croucher, Hick & Jackson, 2006) או שלב התפתחותי לסיפוק הצרכים המשתנים של האדם הזקן, שאינו יכול להישאר עוד בביתו או בסביבתו. לעת עתה מדובר אמנם באחוזים קטנים יחסית, אך המספר גדל בהתמדה. יותר ויותר אנשים זקנים המחפשים צורת חיים זו של "Life Style" ועוברים לדיור מוגן במטרה לחוות קהילה קרובה אליהם בגילה, להימנע מבידוד חברתי ולקבל שירותים פורמליים תומכים (Grant, 2006; Litwak & Longino, 1987). יש לציין, כי התפיסה שמדובר במסגרת עד סוף החיים, חייבה את הדיור המוגן להקים גם מחלקה סיעודית ואף להציע מסגרת ביניים של דיור תומך או משלים, המיועד לזקנים תשושים.

הדיור המוגן מציע לאדם לעזוב את ביתו ולהזדקן במקום החדש. ההחלטה לעבור לדיור מוגן היא אחת ההחלטות הקשות ביותר של האדם המבוגר, היות שפעולה זו נתפסת כ"מעבר האחרון", כסימו של פרק בחיים שאין ממנו דרך חזרה. ההצטרפות לקהילת מגורים של מבוגרים היא בחירה חופשית המסמלת הכרה פנימית של אדם שהוא שייך לקבוצת האנשים הזקנים, וגם נותנת לכך ביטוי פומבי בעיני המשפחה, החברים וכלל הציבור (קפלן, 1997).

בספרות מתחלקות הסיבות לנקיטת צעד זה לגורמי משיכה (pull factors) וגורמי דחיפה (push factors) (Croucher et al., 2006; Groger & Kinney, 2006; Krout, Moen, Holmes, Oggins & Bowen, 2002). גורמי המשיכה העיקריים הם: דיור מוגן בקרבת הבית שמאפשר לאדם להישאר בסביבה המוכרת לו; קרבה לילדים או לבן משפחה עיקרי; חברים מרוצים שעברו לדיור המוגן; סל מגוון של שירותים; המוניטין של המקום; וחיפוש אחר ביטחון ושקט נפשי כולל ביטחון רפואי לטיפול סיעודי בעת הצורך.

לעומתם גורמי הדחיפה העיקריים הם: ירידה בבריאות או בתפקוד של הדייר או של בן/בת זוגו; קושי להמשיך לתחזק את הדירה או הבית בגלל מאפייני הבית (גודל, חצר) מאפייני הדייר (אישה או גבר לבד) או מאפייני הסביבה (סביבה אלימה, שירותים לא נגישים); והרצון לא להיות לנטל על הילדים. גם ירידה בתפקוד אצל קרובים, חברים ומכרים שלא תכננו את עתידם ונאלצו להיתמך באחרים בעת משבר מעודדת קבלת החלטות מבעוד מועד. בדידות וחוסר בתמיכה חברתית נמצאו גורמי דחיפה שכיחים. כך למשל, בישראל נמצא כי תחושת הבדידות בויקנה שכיחה בעיקר בקרב נשים ובקרב לא נשואים (שיוביץ-עזרא, 2011), שהם הרוב בדיור המוגן. עם זאת, החלוקה לגורמי משיכה ודחיפה היא לעתים מלאכותית. לעתים הגורמים חופפים, ולעתים נוספים להם גורמים שקשה לסווגם כגורמי דחיפה או משיכה, כמו הרצון לתכנן ולקבל החלטות לגבי העתיד; עיתוי מתאים מבחינה אישית; או תחושת בשלות נפשית לעשות שינוי (Bekhet, Zausziewski & Nakhla, 2009).

הגורמים למעבר שונים מאדם לאדם, אך קיימת הסכמה שמדובר בשלב התפתחותי או שלב מעבר בחיים שהנו דרמטי. אף שהמעבר לדיור מוגן מוכר כמהלך לשיפור איכות החיים (Groger & Kinney, 2006), הוא מתרחש לא פעם על רקע של אובדנים כמו אובדן בן זוג, אובדן בריאות או תפקוד, וכתוצאה מכך מהלך זה מעורר אמביוולנטיות ומתח ומעלה שאלות: האם זהו הצעד הנכון? האם זה המקום הנכון? האם העיתוי נכון? האם זה הגיל המתאים? ליציאה מהבית המוכר והמעבר לדיור מוגן יש השלכות מרחיקות לכת על המשך חייו של האדם הזקן. יהא עליו לבנות לעצמו בית חדש וסטטוס חברתי במרחב הציבורי. הוא יאלץ להתמודד עם בניית זהות עצמית ייחודית, תוך התמודדות עם רכילות וסטיגמות (גמליאל וחזן, 2003). הכרה בהזדקנות, חרדת המוות, פחד מתלות וחשש הפרידה מהבית ומסביבה מוכרת הם רק חלק מהלכי הנפש המלווים את המעבר, והם מוזכרים בספרות בעיקר בהקשר של מעבר לבתי אבות (Davies, 2005).

קבלת ההחלטה לעבור לדיור מוגן היא אם כן תהליך מורכב שבו כלל לא נעשה לבר. במחקרים שהוזכרו אומרים רבים מהזקנים כי ההחלטה לעבור התקבלה בהתייעצות עם בני המשפחה: "הבת שלי ואני דיברנו על זה... ראינו בטלוויזיה תכנית על מישהי שעוברת לדיור מוגן, ממש בוכה, ואמרתי, לא תראי אותי עושה זאת כך... חשוב לעשות זאת כאשר אתה בשליטה..." (Groger & Kinney, 2006, p. 84); "הבת שלי היא זו שהלכה לפגישה ואמרה זה מקום נפלא..." (Williams & Guendouzi, 2000, p. 70).

התייעצות עם בני משפחה מאפיינת במקרים רבים את דפוס היחסים של האדם הזקן

ומשפחתו והיא מתחזקת כאשר יש צורך לקבל החלטות במצבי שינוי ומעבר (ברטור, 2005; Knight & Buys, 2003), לפיכך לא מפתיע שבמעבר לדיור מוגן בני משפחה הם בדרך כלל דומיננטיים (קפלן, 1997). דפוסי התקשורת והיחסים בין אנשים זקנים לילדיהם הם בעלי משמעות רבה, משום שהם עשויים להיות קשורים לתהליך קבלת ההחלטה, להחלטה המתקבלת לבסוף ולמידת הסיפוק ושביעות הרצון מההחלטה. דפוסי תקשורת אלה יוצגו בתת-הפרק הבא.

היחסים הבין-דוריים בזיקנה

בשל תוחלת החיים הארוכה של האדם המודרני, תהליך ההזדקנות של האדם המבוגר עשוי להיות איטי ומלווה במעבר הדרגתי מעצמאות למוגבלות. לאור תוחלת החיים הגדולה, קשרי משפחה הם ארוכי טווח ותמיכת ילדים בהוריהם ניתנת בדרך כלל בתקופת הזדקנות ההורים (Silverstein, Conroy, Wang, Giarrusso & Bengtson, 2002). ילדים מעניקים תמיכה אינסטרומנטלית (סיוע בחומר, בכסף, בטיפול ובביצוע מטלות), תמיכה רגשית ותמיכה על ידי מתן מידע וייעוץ. תמיכה אינסטרומנטלית מוענקת על פי רוב כאשר ההורה אינו עצמאי לחלוטין. נמצא כי גם כשהזקנים נעשים מוגבלים וזקוקים לעזרה, בדרך כלל ילדיהם אינם נוטשים אותם והתמיכה נמשכת מרצון וחיבה או מתוקף מחויבות, כאשר מינון התמיכה האינסטרומנטלית עולה (ברודסקי ואחרים, 2004; גרין, 2008). מנגד, התמיכה הרגשית, הכוללת אמפתיה, אהבה ותחושת שייכות, היא החשובה ביותר לזקנים עצמאיים (אוסלנדר, חקלאי רוסט וליטוויץ, 1991; Litwin, 1996 Auslander & Litwin, 1991). איכות התמיכה, טיב מערכת היחסים ומידת ההדדיות בין הדורות משפיעים על שביעות הרצון של הזקנים מחייהם בקהילה ובדיור המוגן (ליטוויץ, 1997; רגב, 1998; Litwin, 2001; Lowenstein, Katz & Gur-Yaish, 2007). תמיכה כאמצעות מידע וייעוץ יכולה להינתן בכל שלב תפקודי של האדם הזקן, אולם היא בולטת במיוחד כאשר הזקן מפסיק להיות עצמאי (ברטור, 2005).

ילדים בוגרים הם 62% מהמטפלים העיקריים בזקנים. העומס הפיזי והרגשי המוטל על ילדים המשמשים מטפלים עיקריים גורם להם לעייפות, למתח ולשחיקה הדרגתית עד כדי פגיעה בתפקוד החברתי והתעסוקתי ובפנאי (ברודסקי, רוניק וסיטרון, 2011). יש לכך גם השפעה על היחסים עם ההורים הזקנים. זאת ועוד, יחסים אלה מבוססים על היסטוריה ארוכה ודפוסי התנהגות שנוצרו שנים קודם, ומשקעי העבר עלולים לצרוץ כאשר נדרשת התגייסות לעזרה. ככל שגדל הצורך של האדם הזקן בעזרה, כך משתנה מארג יחסי החליפין וגובר הסיכון להיווצרות מתחים, לחצים וקונפליקטים (ברטור, 2005; הנטמן וברנשטיין, 2000).

מודל הסולידריות המשפחתית הבין-דורית (Bengtson & Schrader, 1982) מציין שישה מרכיבים המשקפים את יחסי הגומלין בין הדורות ומדגישים את הקשר והקרבה ביניהם: מבנה המשפחה, מידת הקרבה הגיאוגרפית, דפוסי הקשר ביניהם, דפוסי התמיכה והסיוע, מידת הקרבה הרגשית, והסכמה על ערכים ונורמות חברתיות. בשנות השמונים של המאה ה-20 הוכנס לפרדיגמה של הסולידריות המשפחתית ממד הקונפליקט, שמתייחס

השיח הבין-דורי במעבר לדיור מוגן לזקנים

להשפעות השליליות האפשריות של סולידריות יתר (Silverstein, Chen & Heller, 1996). פרדיגמה נוספת העלתה את האמביוולנטיות המשפחתית הבין-דורית והמורכבות של מערכות היחסים הבין-דוריות: רגשות סותרים של אהבה ודחייה, חיבה וכעס. מחקר אוזיס (OASIS – old age and autonomy: the role of service systems and inter-generational family solidarity) על ממדי סולידריות, קונפליקט ואמביוולנטיות מצא כי קונפליקט ואמביוולנטיות רווחים בעיקר בתקופות בחיי ההורים המתאפיינות בשינוי ומעבר ובעליית התלות. תקופות אלו מחייבות להגדיר מחדש את תפקיד הבנים ותפקיד הוריהם (כך, לבנשטיין ובריק, 2010; Lowenstein, 2007).

שטיינמן (Steinman, 1979) מציין שלרשה סוגי קונפליקטים בין זקנים לילדיהם: קונפליקטים נמשכים, קונפליקטים מחודשים וקונפליקטים חדשים. קונפליקטים נמשכים הם אלה שהיו לכל אורך חיי המשפחה ובאו לידי ביטוי במערכת יחסים בעייתית. קונפליקטים חדשים או מחודשים (כאלה שהיו בעבר אך נרגעו בשל החיים הנפרדים) מתעוררים בשלב שבו יש צורך להתמודד עם מצבים חדשים הקשורים להודקנות ההורים. עם אלה נמנים מצבים כמו אובדן הורה והישארות הורה לבדו, ירידה בתפקוד וצורך בעזרה, הכנסת מטפל לתוך הבית וכן מעבר לבית אבות או לדיור מוגן. הקונפליקט הבסיסי במצבים אלה הוא תלות לעומת עצמאות. ההורים הזקנים נאבקים על עצמאותם ועל האוטונומיה שלהם, נאבקים בצורך לבקש ולקבל עזרה (ברטור, 2005; הנטמן וברנשטיין, 2000). לעומת זאת, יש מקרים שבהם ההורים דורשים תמיכה בלתי פוסקת, וילדיהם מוצאים את עצמם עייפים, מתוסכלים וחדורי רגשות אשם. רגשות אשם של בנים ובנות כלפי הוריהם נתפסים כייצוג גלוי של אמביוולנטיות סמויה. רגשות אלה מתעוררים בילדים שמטפלים בהורים זקנים כחלק מרכזי וטבעי ממערכת היחסים (רפפורט ולבנשטיין, 2006). עם זאת, נמצא כי במערך היחסים הבין-דוריים יש יציבות וסולידריות יותר מאשר אמביוולנטיות, שינוי וקונפליקט (Lowenstein, 2007).

לנוכח מורכבות היחסים בין זקנים לילדיהם, ניתן להבין מדוע המעבר לדיור מוגן הוא אחד הנושאים הרגישים ביותר ומדוע הוא בעל פוטנציאל קונפליקטואלי. הנושא עולה לדין על בסיס הצרכים המשתנים של האדם הזקן והצורך הגדל בעזרה מצד הילדים, או על רקע החשש מפני צורך עתידי בעזרה (Groger & Kinney, 2006). גם כאשר ההחלטה מתקבלת על ידי האדם הזקן עצמו, הרי שלתמיכת ילדיו ולתפקודם כמקור למידע והדרכה יש משקל רב (Croucher et al., 2006). ככל שרמת תפקודו של הזקן יורדת, כך מעורבות ילדיו גדלה והם נעשים שותפים פעילים בקבלת ההחלטה ובבחירת המקום הנכון למגורים (ברטור, 2005; רפפורט ולבנשטיין, 2006).

יש להדגיש, כי גם לאחר המעבר לדיור מוגן או לבית אבות, בני המשפחה ממשיכים להיות עיקר הרשת החברתית של זקנים. רשת זו כוללת קשרים תכופים בין הורים זקנים לילדיהם ותדירות ביקורים שאינה שונה בהרבה מזו שבקרב זקנים בקהילה (יקוביץ, 1995; ליטוויץ, 1997). הזקן מצפה מהדיירים האחרים בדיור המוגן שישמשו לו חברה במסגרת פעילויות תרבות ופנאי, אולם לצורך קשר אינטימי ותומך יש נטייה לפנות אל בני המשפחה הקרובה (Stacey-Konnert & Pynoos, 1992).

המחקר

מטרת המחקר

המחקר הנוכחי בוחן את ההחלטה לעבור לדיור מוגן מזווית הראייה של הזקנים ומזווית הראייה של ילדיהם הבוגרים, תוך התמקדות בשיח הבין-דורי המאפיין את התהליך. אף שהדיור המוגן רווח בישראל, עד כה לא נערכו כמעט מחקרים בנוגע אליו ולמיטב ידיעתנו, לא נברק כלל תהליך קבלת ההחלטות בקרב הורים וילדיהם הבוגרים בישראל (וגם לא מחוצה לה). לנוכח החשיבות הרבה שיש לדיור המוגן, כ"תחנה האחרונה" בחייו של האדם, ראוי לבחון את תהליך קבלת ההחלטות ואת הקשיים שעמם מתמודדים המעורבים בו.

שיטת המחקר

המחקר הוא מחקר איכותני הבוחן את המעבר לדיור מוגן דרך ראיונות עומק עם דיירים ועם ילדיהם. המחקר התבצע במהלך שנת 2010 בבתי הדיור המוגן של רשת "בית בלב", הרשת לגיל המבוגר מקבוצת מכבי שירותי בריאות, לאחר שאושר בוועדת הלסינקי של מכבי שירותי בריאות.

הראיונות נמשכו עד לשלב שבו לא עלו בהם תכנים חדשים. דיירים ששמעו על הראיונות פנו להוקרת וביקשו להצטרף למחקר. בסך הכול רואיינו 29 דיירים, מהם 24 נשים (18 אלמנות), ו-19 ילדים של הדיירים (13 בנות ו-6 בנים). טווח הגילים של הדיירים היה 72-88 ושל הילדים 42-64. כל הדיירים שרואיינו הם ותיקים בארץ, עצמאיים ומתפקדים ומתגוררים בדירות ללא מטפל אישי. נבחרו רק דיירים שיש להם ילדים. תקופת הראיונות נמשכה חצי שנה. היות ולא ניתן היה לראיין חלק מהילדים מסיבות של מרחק פיזי או בעיות אישיות (מחלה/גירושין), ניתוח הראיונות במחקר זה לא כלל התאמה דיאדיט.

במחקר השתתפו דיירים משלושה בתים של הרשת בקריית מוצקין, בירושלים וברמת השרון. בבתים אלה יש בממוצע בין 100 ל-200 יחידות דיור. רואיינו דיירים עצמאיים שעברו לדיור המוגן כחצי שנה עד שנה לפני ביצוע הראיונות, וכן רואיינו בני המשפחה העיקריים – הבן או הבת שהדייר ציין כשותפים עיקריים לקבלת ההחלטה על המעבר. הראיונות בוצעו בפרטיות בדירתו של הדייר. גם הראיונות עם בני המשפחה התקיימו בפינה שקטה בדיור המוגן. הראיונות נמשכו בין שעה אחת לשלוש שעות.

ארבע מראיינות הוכשרו מראש לתפקידן על ידי צפייה בריאיון ניסיוני שנעשה על ידי החוקרות לדייר שאינו חלק מאוכלוסיית המחקר. ההנחיה למראיינות הייתה להקשיב לדייר בפתחות ללא הכוונות ולשאול שאלות פתוחות. מדריך הראיון התמקד במעבר לדיור המוגן, כולל תיאור כללי של הסיבות למעבר, הציפיות מצעד זה, מעורבות המשפחה בתהליך, שינויים שחלו – אם בכלל – במערכת היחסים המשפחתית בעקבות המעבר, כיצד מרגיש הדייר בדיור המוגן, השוואת החיים בדיור המוגן לחיים הקודמים בקהילה וכן תהליך ההתאקלמות. הראיונות בוצעו בצורת משפך, משאלות כלליות לשאלות ספציפיות. כל הראיונות הוקלטו ותומללו.

ניתוח הנתונים

כל הראיונות נקראו ונותחו על ידי שתי החוקרות באופן בלתי תלוי, וכן נדונו אי-הסכמות, כדי להבטיח את תוקף הניתוח. הנתונים עובדו בשתי רמות: ראשית בחלוקה של המידע לנושאי תוכן עיקריים בכל אחד מהראיונות, ולאחר מכן בחלוקה לעולמות תוכן לפי חתך רוחבי של הראיונות. מקריאה פתוחה של הראיונות עלו התמות העיקריות והקטגוריות החשובות לדין. אלו אורגנו פעם אחת בצורה תיאורית ופעם נוספת על כל המשמעויות העולות מהן. לבסוף נבחרו הנושאים שיצרו יחד את הסיפור השלם (Strauss & Corbin 1998).

הראיונות נאספו משני מקורות: הדיירים וילדיהם. מכל מקור סוכמו הנושאים העיקריים בנפרד, ובשלב הבא נעשה ניסיון לחבר את שני המקורות ולמצוא את קווי הדמיון והשוני ביחס לתמות שנבחרו לדין במאמר זה. ההישענות על שני מקורות של נתונים – הדיירים והילדים – ועל שתי קוראות נועדה להבטיח שאכן נבחרו ועובדו התמות החשובות והמרכזיות ביותר כדי להשיג טריאנגולציה (Long & Johnson, 2000).

חשוב לציין כי בראיונות נאסף חומר רב ומגוון. ניתוח הנתונים במחקר זה מתמקד בדיאלוג הבין-דורי הקשור לקבלת ההחלטה לעבור לדיור מוגן. נושאים אחרים שעלו בראיונות, כגון חוויות לאחר המעבר, השלכות המעבר על מצבו ותפקודו של הדייר ותהליכי ההסתגלות הנפשיים והחברתיים שעבר, יוצגו במאמר נפרד (Ayalon & Green, 2012).

ממצאים

ניתוח הממצאים מתייחס לגורמי דחיפה וגורמי משיכה שצינו הדיירים וילדיהם כבעלי השפעה על ההחלטה לעבור לדיור המוגן, תוך התמקדות בשלושה נושאים עיקריים של השיח הבין-דורי: א) מידת האוטונומיה של הדייר בנוגע להחלטה לעבור לדיור מוגן, ובמקביל מידת מעורבותו הילד הבוגר בהחלטת ההורה; ב) התמורות החיוביות בקשר הבין-דורי ובכללן הפחתת נטל הטיפול של הילדים בהוריהם המזדקנים והשגת שקט נפשי וביטחון; ג) המשכיות או שינוי ביחסים בין הדיירים לילדיהם לאחר המעבר.

ניתן לסווג את הסיבות למעבר כפי שניתנו על ידי הדיירים, בדומה למתואר בספרות, לגורמי משיכה ודחיפה. עם גורמי הדחיפה לעזוב את הבית ולעבור לדיור מוגן נמנים בין השאר בדידות, קשיים פיזיים, מרחק רב מהילדים וקושי של הילדים להמשיך לספק עזרה לנוכח הצרכים המתרבים של ההורה. הציטוטים הבאים ממחישים זאת: "אין עם מי לדבר, חברים נפטרו, השכנים בכניין התחלפו, השכונה השתנתה נעשתה חרדית..." (א.ב.); "קשה ללכת ולעלות במדרגות לדירה, הפסקתי לצאת מהבית אחרי הצהריים... מחשיך כל כך מוקדם ואני נסגרת לבד בבית... בעלי חלה, נפל והידרדר..." (נ.א.); "הבנות אמרו, 'אנחנו גרות רחוק ולא יכולות לעזור הרבה'" (ג.י.).

לצד גורמי הדחיפה צוינו גורמי משיכה, כגון תפיסת הדיור המוגן כמקום נעים שמבטיח פעילות חברתית, איכות חיים ותמיכה. הציטוטים הבאים מדגימים זאת: "ראינו את הבית החדש והוא כל כך יפה ובמקום מצוין, והזמינו אותנו לבוא להרצאה... הפרסומות היו

ממש מגרות ורצינו לברוק" (א.ת.); "חברים שלנו עברו לשם והציעו לנו לבוא לראות... חשבנו שעדיף לבוא כשאפשר ליהנות, לרקוד ולבלות... ראיתי בית יפה, נעים ובמחיר סביר" (א.ב.ב.).

בשיחות עם הדיירים עלו גם ספקות, חרדות וחששות מהמעבר לדיור המוגן: "קשה לי עם שינויים, דאגתי אם יהיו לי הכוחות הנפשיים, חששתי מההעברה [של הריהוט], חששתי שלא אתרגל, זה כמו קיבוץ... איך אשתלב? כי אני לא בן אדם כל כך פתוח..." (ג.א.); "חשבתי על זה שנתיים יחד עם בעלי, היינו ספקנים, היססתי כי אני מרגישה צעירה... אבל לאט-לאט אתה מזדקן ויש כל פעם תפקודים שאתה כבר לא יכול לבצע. אין מה לחכות, אבל קצת פחדתי כי זה צעד גדול" (א.מ.). דיירת נוספת מתארת: "אפשר להגיד שכל השנה אני באמת הייתי חולה מזה, מה פתאום אני אעזוב את הבית שמה כל החיים חיייתי?" (ש.ר.). לעומת זאת, חלק מהדיירים הפגינו נחישות נטולת לבטים: "אמרתי לבעלי, בבוא העת אנחנו נלך לדיור מוגן, לא נגרום נזק לאף אחד... זו הייתה ההחלטה. באנו, ראינו, הוקסמנו והחלטנו, זהו, אנחנו עושים את הצעד הזה!" (א.ס.).

תמה ראשונה: ההחלטה על המעבר — תהליך אוטונומי של הדייר, החלטה משותפת או החלטה בן המשפחה

מידת האוטונומיה בקרב הדיירים בנוגע להחלטה, גם כאשר הם עצמאיים וצלולים (כפי שהיה במדגם הנוכחי), אינה מלאה ואינה חד-משמעית. מדובר על רצף: מדיירים שאומרים שזו הייתה החלטה מבוססת שהתקבלה בשיקול דעת ותוך בחירה בין אפשרויות, ועד לאמירות המבטאות תחושת חוסר ברירה והיגררות למעבר בהשפעת אחרים — בני משפחה — ולא מתוך בחירה מודעת ומושכלת. נראה כי מידת האוטונומיה בקבלת ההחלטה על המעבר הייתה קשורה למצבו המשפחתי, הבריאותי והתפקודי של הדייר, למידת העזרה הנדרשת מהילדים ולריחוק הגיאוגרפי שלו מילדיו. במהלך ניתוח הנתונים בלטה העובדה כי ניתן לחלק את המאפיינים האישיים של הדיירים לשלושה מצבים: זוג דיירים בריאים ומתפקדים; זוג דיירים שאצל אחד מהם חלה ירידה בריאותית ותפקודית; דייר בודד עצמאי או דייר שחלה אצלו ירידה בריאותית או תפקודית. חלוקה זו משקפת לעתים קרובות את רמת האוטונומיה שנשמרה בחזקתו של האדם הזקן ולפיכך גם את אופן קבלת ההחלטה בנוגע למעבר.

זוג דיירים בריאים ומתפקדים

זוגות אלה קיבלו ברוב המקרים החלטה אוטונומית ועצמאית, לאחר חשיבה ובחינת האפשרויות. בראיונות הדגישו אותם זוגות שהחליטו ליטול אחריות על חייהם העתידיים ולהימנע ממצב שבו ילדיהם יאלצו לקבל החלטות עבורם לאחר שהם עצמם איבדו את כושר השיפוט. כך ניסח זאת הדייר א.ת.: "המטרה הייתה להיות מוביל ולקחת החלטה ולא להיות מובל כשאיך לך זכות דיבור ואתה כבר לא מבין כלום...". רעייתו (ד.ת.) אמרה בריאיון נפרד: "מה שהיה חשוב לנו הוא שאנחנו נחליט ולא הילדים יחליטו עבורנו..."

השיח הבין-דורי במעבר לדיור מוגן לזקנים

חברה שלי, צעירה ממני, שגם קיבלה החלטה כזו, אמרה לי אותו דבר. בדומה אמר הדייד א.ב.ב.: "הגענו למסקנה שבמוקדם או במאוחר נצטרך אנחנו לקבל את ההחלטה על העתיד ולא שהילדים יקבלו החלטה כשכילנו... זה הדבר המרכזי! גם כששאלנו את הכנות, הן אמרו שזו החלטה שלנו..."

ההתלבטות וקבלת ההחלטה נעשית בדיאלוג מתמשך של הזוג בינם לבין עצמם, כאשר לעתים אחד מהם הוא המוביל: "ההחלטה הייתה של אחתי ואני הסכמתי, הבנתי שבשבילה זה יותר טוב" (פ.ר.). הילדים על פי רוב מיודעים בשלב מאוחר יותר, לאחר שבני הזוג כבר גיבשו את החלטתם. הילדים שומעים את ההחלטה ומיודעים לצורך אישור וחיוזוק בלבד. מצב זה של קבלת המידע לאחר שהתגבשה כבר החלטת ההורים, נתפס כרצוי מאוד בעיני ילדיהם והם אף השתדלו שלא להיות מעורבים ולא להשפיע. מעידים על כך הציטוטים הבאים:

ג.ב. (בן): זו הייתה החלטה עצמאית שלהם ורק הם גיבשו אותה לכד בלי לספור לאף אחד... הם קראו לי באיזה שלב ואמרו, זה מה שאנחנו רוצים לעשות... רק רצו לחשוף אותי להחלטה ולקבל אישור ואני קיבלתי את ההחלטה שלהם...

נ.ב. (בת): ההורים דיברו על הנושא באופן כללי, בהתחלה בהומור, ולאט-לאט התעסקו בזה ממש, בשקט שלהם וכזמן שלהם... לא התערבו, רק הקשבנו... לקבלת ההחלטה לא הייתי שותפה... לא חושבת שזה נכון.

חלק מבני הזוג אף מתארים שיחה משפחתית שבה נמסרה ההחלטה לכל הילדים במשותף. זוהי מעין התכנסות מיוחדת שבה נמסרת הודעה דרמטית מההורים לילדיהם. בהודעה זו יש לעתים מסרים לא רק בנוגע למעבר עצמו, אלא גם בנוגע להשלכותיו על הילדים:

ס.א.: הבת והבן מארצות הברית היו פה בחופשה, אז אמרתי להם: "תקשיבו היטב ילדים שלי, אנחנו החלטנו ללכת לדיור מוגן, כל השנים עזרנו לכם מבחינה כלכלית לשלושתכם, אנחנו עוברים והעזרה נפסקת"... הם קיבלו את זה באהבה ואמרו, מגיע לכם... אנחנו לא רוצים כלום... קיבלנו תמיכה גדולה משלושתם...

לעתים לא זו בלבד שהילדים לא היו שותפים להחלטה, אלא שהם אף הופתעו וחלקם היו ספקניים לגבי הנחיצות של צעד זה. בדבריהם נשמעות הסטיגמות על הדיור המוגן כבית אבות לזקנים מוגבלים ובודדים מחד גיסא, והקושי לראות נכוחה את הזדקנות ההורים מאידך גיסא. לחלקם יש זיכרונות מהדור הקודם של סבים וסבתות מוגבלים שהוצאו למוסדות בסוף חייהם. בניס ובנות אלו מדברים בגלוי על הקושי להתמודד עם החלטת הוריהם בנוגע למעבר משום שהמעבר מסמן זקנה, תולי והידרדרות:

י.ג. (בן): כשהם [ההורים] באו וסיפרו לי על ההחלטה, היה לי קשה לקבל את זה... מה? הם זקנים? הדימוי שלי היה של בית אבות לאנשים מוגבלים...

צ.ב. (בת): בהתחלה אחותי ואני אמרנו להם הרבה פעמים, אתם לא צעירים מדי כשביל זה? הם צעירים ברוחם... סבא וסבתא שלי הלכו לדיור מוגן כשכבר לא

הייתה ברירה... הייתה לי תמונה קודרת של אנשים מוגבלים... אבל מה שחזר כל הזמן זה שהם רוצים להיות בעלי ההחלטה ונראה להם שזה מגניב... מדליק הבית החדש, או לא התערבתי וסמכתי עליהם.

זוג דיירים שאחד מהם סובל מירידה בריאותית ותפקודית בניגוד למצב שבו שני בני הזוג היו עצמאיים וקיבלו את ההחלטה במשותף מתוך רצון לתכנן את עתידם, כאשר אחד מבני הזוג סובל מבעיה בריאותית ומירידה תפקודית, נכנס מרכיב ה"אין ברירה" והמעבר נתפס כמהלך שנעשה מכורח הנסיבות. לעתים אחד מבני הזוג מעוניין יותר, והוא זה שדוחף לצעד זה בגלל מצבו או מתוך דאגה לכן/בת זוגו, מחשש פן המצב יתדרדר עוד יותר. נצטט לדוגמה דיירת המתארת את הירידה התפקודית של בעלה כגורם שזירז את קבלת ההחלטה, כאשר הבעל אכן מאשר שההחלטה הייתה של אשתו והוא הסכים מתוך הבנה שמצבו מידרדר:

א.מ. (האישה): חשבתי על זה בערך שנתיים עם בעלי... מצד אחד היסטתי כי אני מרגישה צעירה, אבל בעלי חולה והידרדר קצת מבחינה תפקודית, היה קשה להוציא אותו מהבית... יש לו סחרחורות... וכבר לא יכול לבצע כל מיני תפקודים והיה לנו בית גדול וקשה לעשות הכול...

ד.מ.: (הבעל): ההחלטה הייתה של אשתי ואני הסכמתי כי הבנתי שזה בשבילה יותר טוב... בגיל שלנו לא שלמים ולא מושלמים... אני בזמן האחרון ממש ירדתי...

כאשר אחד מבני הזוג הוא סיעודי, ההחלטה מתקבלת על ידי בן הזוג הבריא לבד מתוך תחושה של חוסר ברירה, בשל העייפות והשחיקה מהטיפול בבן הזוג. במקרה המתואר להלן, גם לאחר אשפוזו של הבעל במחלקה סיעודית, אשתו התקשתה להתמודד עם בעיית הביקורים במחלקה המרוחקת ועם הברידות שחשה בכיתה:

ג.א.: ההחלטה? [נאנחת]... לפני שנתיים בעלי חלה, נפל והידרדר... הפך לדמנטי וסיעודי וחייב היה לצאת מהבית. אני הייתי גמורה מהנסיעות אליו כל יום והרגשתי שהחיים נגמרים... הייתי חייבת לעבור להיות קרובה אליו, וכאן הוא במחלקה ואני בדיור המוגן. עכשיו אתחיל גם לחיות, לשלב את הדברים ביחד, כי הפסקתי הכול בחיים מאז שהוא חלה... זאת הייתה החלטה מאוד טובה...

הילדים במקרים כאלה מודעים לא פעם למצב הבריאותי הירוד של אחד ההורים ומבינים את הצורך לעשות שינוי, אך לא תמיד מסוגלים לדבר בפתיחות על המצב. כך מספרת פ.ל. (בת): "חשבתי בלבי ביני לבין עצמי שזה ממש חשוב שהם ילכו לדיור מוגן, זה היה מקל... לא אמרתי להם, כי חששתי שהם לא ירצו..."

דייר בודד ועצמאי או דייר בודד עם ירידה בריאותית-תפקודית כאשר מדובר באישה אלמנה בריאה ומתפקדת, (בדיורים מוגנים יש רוב לנשים) ברוב המקרים היא מקבלת את ההחלטה באופן עצמאי, אך מעורבות הילדים גבוהה יותר מאשר

השיח הבינ־דורי במעבר לדיור מוגן לוקנים

כאשר מדובר בזוג. מצאנו נשים עצמאיות בעלות יוזמה שהחליטו שהבית אינו מתאים להן עוד, והן חייבות לעשות שינוי. מעורבות הילדים הגיעה בשלב מאוחר יותר.

א.ב.: נמאס לי לגור בבית שלי כי השכונה מאוד התחרדה... לא מצאתי את עצמי... החלטתי שאני עושה את זה... ממש ספונטנית... הבית המוגן אינטימי, די קומפקטי, ויש נוף... אני מצאתי אותו כי חברה סיפרה לי ואז אמרתי לבנות לבוא לדאות... גם הן חשבו על זה.

ג.י.: לקח לי כמה חודשים להחליט, אבל כשהחלטתי, זהו... הילדים קיבלו את זה בסדר, בת אחת כהל אביב ואחת כאן קרוב, ונתנו את האוקיי שלהן... זה חשוב, למרות שאני תמיד רגילה להחליט לבד...

לעומתן מצאנו נשים שילדיהן היו שותפים פעילים בכל התהליך, עד כדי נטילת אחריות על ההחלטה וחיפוש פעיל אחר המקום המתאים. מדובר בנשים שחיו בבתיהן לבד, רחוקות מילדיהן וסבלו מבדידות קשה. הבית הפך עבורן ל"בית כלא" ומצבן הנפשי היה ירוד עד כדי תחושה של מחיקת הזהות האישית ואובדן טעם החיים:

א.א.: בעלי נפטר, נשארתי לבד... פחדתי... כלילה כשש בערב כבר סגרתי הכול... אמרתי, עד מתי אני יכולה להיות ככה... הבנות רחוקות... אז הן החליטו שאני יעבור לבית, ככה טוב... שיהיו שם אנשים... חמש שנים הייתי לבד. הבת שלי באה ראשונה לבית הזה וראתה הכול, והיא אמרה "אמא, בואי תראי, זה טוב בשבילך".

ב.א.: זו לא שאלה של החלטה, אלא שאלה של מצב מסוים... פשוט הייתי לבד... אחרי שבעלי נפטר. הוא היה משותק שנים וטיפלתי בו... החלטתי עם הילדים שזה לא טוב לחיות לבד, מאבדים הרבה מהאנושיות... הייתי לבד, כל היום לבד בבית, מבחינת שקט נפשי ונוחות צריך ללכת לדיור מוגן.

הילדים מאשרים ומחזקים בראיונות את דברי ההורים ומציינים שהם אלה שהעלו את הרעיון כאשר ראו את מצב הוריהם והבינו את מצוקתם. לפי תיאורי הילדים, הם אלה שהעלו את נושא הדיור המוגן בשיחות עם ההורה ואף נקטו יוזמה וערכו את הסיורים המקדימים במסגרות שונות של דיור מוגן שבעקבותיהם חזרו להורה עם המלצה על בית אחד או שניים:

ח.פ. (בת): הרבה שנים שאמא הייתה לבד וחששה מהלילות הארוכים בבית, הייתה מאוד בודדה... ואחר כך הייתה גם חולה ודאגנו... או כשהתקשרו להזמין אותה כי יש שם מישהי שהיא מכירה... היא התחילה לחשוב על זה... קודם כול אני הלכתי לדאות את המקום... וזה נראה לי פתרון מעולה עבורה.

פ.ל. (בת): הלכנו לכמה מקומות בלי לגלות לה, בחרתי לה את... ואמרתי לה שחבוא לפה. אחותי עשתה לה מסע שכנועים רציני...

כאשר מדובר בדייר שעבר טראומה גופנית כגון ניתוח או נפילה ונשאר עם מוגבלות תפקודית מסוימת, מתעורר צורך בעזרה ותמיכה קבועות ולאורך זמן. המצב הופך להיות

קשה הן עבור האדם הזקן והן עבור ילדיו. במצבים אלה מעורבות הילדים במעבר לדיור מוגן הופכת יזומה ופעילה, עד כדי הפעלת לחץ על ההורה לעשות את הצעד הרמטי של היציאה מהבית. במצב כזה חש האדם הזקן שהוא מובל ופסיבי, כפי שעולה מדבריו של הדייר ס.ג.: "החלטה לא שלי בכלל... הרעיון בא מהילדים תוך כדי שיחה... אמרו שזה זמן טוב בשבילי וגם בשבילם". הילדים מצדם מדגישים את נחיצות מעורבותם במהלך:

ש.ל. (בת): אנחנו דיברנו אִתָּה... בסוף היא הבינה שלא טוב להיות לבד, לפחד בלילה ולקרוא לנו כל הזמן.

א.א.ג. (בת): היה ברור שאמא לא יכולה להיות לבד — היו טלפונים אלי בלילה שצריך לקחת אותה לבית חולים כל פעם, היו לה התפרצויות ומצב רוח נוראי של דיכאון...

תמה שנייה: התמורות החיוביות בקשר הבין-דורי

מעורבות הילדים במצבים שבהם ההורה נזקק לתמיכה רבה, מובילה לתמה השנייה של המעבר לדיור המוגן כפעולה יזומה של הדיירים וילדיהם לשם השגת שתי מטרות: א. הקלת נטל התפקוד של הילדים כמטפלים עיקריים בהוריהם; ב. השגת שקט נפשי, הקלה רגשית וביטחון עתיד.

א. הקלת נטל הטיפול של הילדים

הקלה בנטל הטיפול באה על פי רוב עם כניסת הזקן לדיור מוגן. כל הדיירים בכל המצבים — זוגות, יחידים, עצמאיים ובעלי ירידה בריאותית ותפקודית — ציינו בראיונות כי אחד המניעים המרכזיים למעבר היה הרצון שלא להיעזר בילדיהם. מניע זה הוסבר על ידי הדיירים בסיבות שונות כגון: הילדים צריכים לחיות את חייהם, הילדים עסוקים, יש להם בעיות משלהם ועוד. הציטוטים הבאים מדגימים זאת:

פ.ר.: החלטנו לבוא לכאן ולעזוב את הבית כי הילדים מאוד עסוקים, כל אחד עם החיים שלו... אנחנו לא נעשים יותר צעדים... פה מתקלקל משהו... שם מתקלקל... אי-אפשר להטריד אותם... הם עובדים נורא קשה ולפעמים עד שעות מאוחרות...

ד.מ.: הם רוצים שקט: פה אבא חולה, פה אמא חולה... כסף לא צריך מהם, אבל הדאגה למצבנו על הראש שלהם.

חלק מהדיירות התייחסו בדבריהן לזיכרונות שלהן משנים קשות שכמהלכן טיפלו הן עצמן בהוריהן כשהיו זקנים סיעודיים. הוויה זו שימשה מניע להחלטתן לעבור לדיור מוגן:

א.מ.: רק לא להזדקק לאף אחד — אני טיפלתי באמא שלי ואני יודעת מה זה, ואני לא רוצה להגיע למצב שהילדים שלי יטפלו בי...

השית הבין-דורי במעבר לדיור מוגן לזקנים

ס.א.: אנונו טיפלנו בהורים שלנו, שני ילדים שלי בחוץ לארץ ורק אחת כאן. אם נצטרך תמיכה, שזה לא ייפול על הגב שלה, היא החלימה מסרטן... אני טיפלתי כאמא 17 שנה אחרי שאבא נפטר. היו ימים קשים... נולדתי עם גב ישר ואני כפופה בגלל כל המאמץ שעברתי...

בקרב דיירים שחיו לבד ונזקקו לעזרת הילדים לצורך קניות, סידורים, תיקונים, או ליווי לטיפול רפואי, הרצון לא להיות לנטל על הילדים הוזכר כגורם דחיפה מרכזי:

ב.א.: הבת שלי עסוקה בכנות שלה ואני לא רציתי להיות לנטל עליה... זו הייתה המטרה במעבר לדיור מוגן, הייתה פה מציאות שחייבה אותי למהלך הזה... אני לא יכולה לקרוא לה כל הזמן... הבת גרושה ואצלה קודם כול זה הילדים שלה ואחר כך אני... או אני לא יכולה להיות לפני הכנות... נכון?

א.א.ש.: הבן לא רצה שאעבור והבת כן. כואי נקרא לילד בשמו: היא רצתה להוריד אותי מהראש שלה... כאן היא יודעת שאני מסודרת ועסוקה. קודם היא דאגה לי יותר... עכשיו היא באה כשמסתדר לה...

בשיחות עם הילדים עולה כי כאשר העזרה הניתנת להורה היא מעטה, הילדים מציעים את הדיור המוגן כפתרון, אך אינם רוצים להיתפס כמי ש"דוחפים" את ההורים מחוץ לבית. כך עולה מדבריו של ד.ג. (בן): "אבא נפטר ואמא נשארה לבד. אחרי שלושה חודשים אמא הציעה ללכת לדיור מוגן. אני לא הגבתי עד שהעלתה זאת שוב ושוב... אני לא רציתי להיות חלק מההחלטה הזאת בשום צורה... כרי שיבוא ממנה ולא אני מציע כאילו כדי להקל עלי...".

במקרים שבהם עזרת הילדים הייתה מרובה, הם תיארו בצורה מפורטת את מצבו המידרדר של ההורה הזקן ואת הקריאות לעזרה בשעות היום והלילה. גם אם ההורה הוא אדם שסובל מבדידות ומדיכאון ואינו מטריד את הילדים מדי יום במשימות אינסטרומנטליות שונות, הרי שהדאגה לשלומם אינה מרפה ומהווה עול נפשי כבד:

ס.ר. (בת): הרעיון היה שלי ושל אחותי... כי היינו נוסעות לעזור לה, לנסוע לרופא או לסידורים, היא לא נסעה לבד לשום מקום... זה היה נורא קשה אחרי יום עבודה... או שאחותי מפתח תקווה הייתה באה ללון ולמחרת חוזרת לעבודה מלאה. הפסדנו ימי עבודה והיינו מותשות...

א.א.ג. (בת): אני כבר גמלאית. יש לי ארבעה נכדים ואני הייתי צריכה לדאוג להם, חמש שעות כל יום, וגם הייתי צריכה לבוא לטפל באמא... זה היה יותר מדי בשבילי לא יכולתי.

ש.ל. (בת): הייתה שרשרת שלמה של אירועים ששידרו מצוקה אמא הייתה בודדה, הפסיקה לאכול, הפסיקה לקרוא. אני דאגתי כי לא ענתה לפעמים לטלפון והייתי רצה אליה, הייתי כל הזמן לחוצה... אמרתי לה שאי-אפשר להמשיך ככה.

ד.ד. (בת): תראי, אני מוגבלת ביכולת שלי לתמוך בה. יש לי בעל נכה, בגיל 46 חלה בפרקינסון... זה שאב ממני את כל האנרגיות... לא יכולתי יותר.

ב. השגת תחושת ביטחון ושקט נפשי

הדיירים וילדיהם מתארים הקלה רגשית גדולה לאחר המעבר לדיור המוגן ולאחר הסתגלות ההורה למקום. הדיירים מדווחים על שקט נפשי וביטחון הן במישור הרפואי והן במישור הביטחון הפיזי.

א.ב.: מבחינת ביטחון אני יכולה להשאיר את הדלת פתוחה. איפה שהייתי גרה, כל היום היו דופקים בדלת... היום אני בראש שקט, אני יודעת שבודקים כל בוקר אם הכול בסדר, כאן לא צריך סורגים, אין פחד מגנבים. יש שמירה של הבית ויש אור כל הזמן, אז אני רגועה.

ד.ל.: התפתלתי מכאבים, לא יכולתי לזוז. תוך עשר דקות הגיעה אליי אחות ותוך חצי שעה בא הרופא לטפל בי. אם חלילה מצב חירום מבחינה רפואית, יש מענה מידי... זה נותן הרגשה טובה... כשבייל זה באנו.

עם זאת, בראיונות נשמע גם קול אחר. כך סיפרה א.א.ש.: "אני לא חושבת שאני מוגנת פה... אין מי שיעזור לי... אין לי חברים... למה יש רק לחם לבן?... אני צמחוננית, לא רוצים לשמוע אותי כשאני מבקשת...".

בד בבד עם תחושת הביטחון שהקנה המעבר, מציינים הדיירים שהם אינם צריכים עוד להטריד את ילדיהם משום שחלק גדול מצורכיהם נענה על ידי צוות הדיור המוגן:

מ.ב.: אני לא צריכה להתקשר אליהם עם כל דבר קטן. פה מסדרים לי הכול, תיקונים בדירה ואפילו את המשקפיים סידרו לי, חמיד מישוהו יעזור לי... בבית הייתי אומרת "אוי ואבוי, אני צריכה לצלצל לילדים, מה אני עושה?".

פ.ר.: הכי חשוב זה שאנחנו הסרנו מהבנים את הדאגה — לא את האחריות אלא את הדאגה — למה שקורה אתנו.

כל הילדים, של זוגות ושל יחידים, מדווחים על הקלה פיזית ובעיקר הקלה נפשית וירידת מתח לאחר המעבר. ההקלה הרגשית מדווחת לעתים קרובות לצד הודאה ברגשות אשם שליוו אותם בעבר, ובכלל זה תחושת אשם מתמדת על כך שכל מה שעשו למען ההורים לא היה מספק. הילדים מעידים כי הם עדיין חשים אחריות כלפי הוריהם, אך מדווחים על מידה פחותה של דאגה ועל הקלה בנטל:

פ.ל. (בת): היום אני רגועה. את יודעת... היה יושב לי על המצפון. לא הייתי, לא הייתי מספיק... כל יום הייתי באה... באמת כל הזמן, כל הזמן חשבתי עליהם, והיום יש לי ימים שאני לא חושבת עליהם נגיד ככה.

ח.פ. (בת): עכשיו אני ישנה יותר טוב בלילה מאוד דאגתי ועכשיו אני רגועה ואין לי נקיפות מצפון.

א.ב. (בן): עכשיו אנחנו הרכה יותר רגועים, הרכה יותר רגועים, אני ישן בשקט. זה מוריד מהראש.

עם זאת, חשוב לציין כי לפני שלב הרגיעה ותחושת ההקלה בנטל, חוו מרבית הדיירים

השיח הבין-דורי במעבר לדור מוגן לזקנים

וילדיהם את לחץ המעבר עצמו. בראיונות נטען כי הבנים והבנות רצו לסייע, ארגנו את פינוי הבית, המיון, האריזה וההובלה ואף ארגנו את הדירה החדשה עבור ההורה. הרצון לארגן הכול במהירות וביעילות לא תמיד תאם את הקצב או את הצרכים של ההורים הזקנים. מתוך רצון טוב לעזור, מתגלים הפערים בין הדורות והעזרה הרבה נתפסת כצעד חפז מדי, שתלטיני ולא רגיש. בדברי הדיירים ניתן למצוא רגשות סותרים ואמביוולנטיות רבה ביחס לעזרה:

ש.ר.: חשבתי מה אני אעשה עם הריהוט, היה לי בית שלם. הילדים אמרו, מה אכפת לך מהדברים האלה... אבל בסוף הבאנו משם הכול, שולחן, כיסאות והמיטה... אבל המטבח קצת קטן...

ס.א.: המעבר הזה מאוד עצבן אותנו. הילדים רצו לטובה וזה יצא לרעה... הם אמרו, אתם לא נוגעים בכלום, אנחנו עושים! אתם תלכו לבלות, למסעדה... מה זה? כל החיים שלי אני קובעת... עכשיו לא?

א.ב.: הבת שלי באה לעזור ורצתה כיום אחד שיהיה הכול מסודר. מי ביקש שיעזרו? מה בער לי לעשות מחר ומחרתיים? הם רצו לטובה, הבת שלי עבדה מאוד קשה, אבל לא שאלו שום דבר... הם בחרו, הבת שלי אף פעם לא צעקה עליי ופתאום היא צועקת, אמא תלכו, תעזבי... זה לא ככה, אני הייתי בעלת הבית...

במצבים שבהם הילדים היו מעורבים מאוד ואף הפעילו לחץ או "דחפון" למעבר לדור המוגן, שלב המעבר היה קשה במיוחד לדיירים, ויש הקבלה בין התיאורים שלהם לתיאורי ילדיהם באשר לפסיכיות ולחוסר אוניס עד כדי שיתוק, מעין הליכה לקראת הסוף, שהפגינו הדיירים בהתנהגותם לקראת המעבר:

ס.י.: עברתי, לקחתי מה שאני בערך צריכה. זה היה כל כך מהר... איך סידרו את הארון אני לא יודעת... לא ראיתי כלום, ישבתי כמו מטומטמת, לא ידעתי מה קורה אתי... הבת והנכדה סידרו לי הכול, חיפשתי פעם סדין ולא ידעתי איפה... עברתי כמו בחלום, אפילו לא ראיתי טוב את החדר...

ד.ג. (בן): אמא הלכה לשם כאילו היא הולכת למות, לקחה את המינימום מכל דבר... הלכה מחוסר ברירה בגלל הנסיבות... אפילו עציץ לא לקחה.

פ.ל. (בת): אמא הייתה בחרדה גדולה... כשארזנו היה לה מאוד מאוד קשה... באנו כל יום לעזור לה, תמכנו בה. היא הייתה פסיכית לגמרי. ארזנו לה ועזרנו בכול...

תמה שלישית: המשכיות ושינוי ביחסים בין הדיירים לילדיהם לאחר המעבר

מרבית הדיירים וילדיהם דיווחו על כך שהמעבר לדור המוגן לא שינה באופן מהותי את היחסים ביניהם. קשרים הדוקים שהיו טרם המעבר המשיכו גם לאחריו, וקשרים שהיו פחות הדוקים נותרו בעינם. הדיירים והילדים מספרים שהם ממשיכים לקיים קשר טלפוני שוטף. מפגשים מתקיימים בסופי שבוע בבית המוגן או בבתי הילדים. כמו כן ההורים וילדיהם נפגשים במסגרת המשפחה המורחבת בחגים. הציטוטים הבאים משקפים את מגמת המשכיות:

א.ב.: כאילו את נמצאת בבית שלך... לא חל שינוי מבחינת הקשרים, מה יכול להיות שונה?

א.ת.: היחסים עם הילדים אותו דבר, אנחנו משתדלים לשמור את הקרבה, מדי פעם מתאספים באיזשהו מקום או עושים סוף שבוע ביחד.

ס.ר. (בת): אנחנו ממשיכות להיפגש עם אמא באותה תדירות. גם קודם כאנו אחת לשבועיים, כי אנחנו גרות רחוק...

עם זאת, נמצא כי עם המעבר התרחשו כמה שינויים. אחד השינויים המרכזיים שדווח בעיקר על ידי הילדים, הוא ירידה בתחושת הכרחיות המפגש ובתדירותו:

ד.מ.: אנחנו באים אליהם או שהם באים לפה... הילדים מפוזרים ככל הארץ ואני כבר לא נוהג... אבל אנחנו יותר עסוקים... או יותר קל... כל הזמן יש מה לעשות, אתה פה יותר בשביל עצמך...

י.ג. (בן): היום אני קצת בא פחות. קודם הייתי קופץ כל יום או יומיים. ההורים פשוט עסוקים.

א.ב. (בן): אנחנו באים לא מתוך כורח ומחויבות אלא כי רוצים, ואם לא יוצא אז לא נורא, כי אנחנו הרבה יותר רגועים.

השינוי השני הוא בתכני המפגש. הילדים מציינים בשמחה כי העיסוקים החדשים של ההורים, החברה, הפעילות והעובדה שהמשימות האינסטרומנטליות עברו לידי הצוות של הדיור המוגן השפיעו לטובה על השיחה בינם לבין ההורים:

ש.ל. (בת): אנחנו באים כי רוצים, והמפגשים שלנו יותר איכותיים גם אם הם פחות ממה שהיו... אני באה לא כי אני דואגת, אלא כי כיף לי להיפגש איתה!

ח.פ. (בת): כרגע שטוב לה והיא מסודרת, זה שינה את היחסים. אני אהה נטו, לא כדי לבצע סידורים ולא לברר, כי הכול כבר מסודר... פעם היינו עושים תיקונים טכניים, היום לא נותנים לנו... הכול עושה הכיתה... ועכשיו יש לה יותר מה לספר לי — מה קורה בבית, רכילות...

השינוי השלישי שמציינים הדיירים וילדיהם כאחד הוא האילוצים הכרוכים בפרידה מבית ההורים וההשלכות של המעבר על המשפחה המורחבת. המעבר מבית ההורים לדירה בדיור מוגן הוא בדרך כלל מעבר לדירה קטנה יותר, שיש לה חיסרון פיזי וסימבולי גם בעיני הדיירים וגם בעיני ילדיהם. לדברי המרואיינים, המעבר לדירה קטנה יותר לא רק כרוך באי-נוחות פיזית, אלא גם מאלץ את כל המשפחה להיערך מחדש ומעביר לעתים את מרכז הכובד ואת האחריות לקיום המפגשים המשפחתיים לבני דור הביניים:

ד.ת.: אין לי כל כך הרבה מקום לבשל, אבל אני מסתדרת, ואת השולחן אפשר להגדיל, אבל אנחנו מתאספים גם בחוץ לאכול עם כולם כשבאים הנכדים.

השיח הבינ-דורי במעבר לדור מוגן לזקנים

ס.א.: ההבדל הוא שאני לא יכולה לבשל לכולם. יש רק שתי להבות וגם הסלון לא מספיק גדול, או לליל הסדר אני אומין שולחן לכל המשפחה למטה בחדר האוכל... לא נצטרך לעשות בישולים. זה ההבדל היחיד, מעבר לזה שהבת שלי רוצה לראות אותי יותר... שאני עסוקה כל הזמן...

ד.ר. (בת): אמא שלי לא קלה... פולנייה... לדוגמה, ליל הסדר. אחים שלי באים, אמא התחילה, נביא שולחן משם, אני יעשה את זה ואת זה... אמרתי לה, "בשום אופן! אנחנו הולכים לחדר האוכל. זה התנאי שלי שאני באה עם הילדים"... ש.ל. (בת): המקום מקסים, הנכדים והנינים אוהבים לבוא... אבל הדירה קטנה... אנחנו יותר בלזכי ובחוף...

המעבר לדירה קטנה משפיע על המפגשים בין האחים במשפחה המורחבת, כפי שמציינים אחדים מהמרואיינים:

פ.ל. (בת): הדירה קטנה ולכן קשה לנו להתקבץ יחד, כל האחים. פעם באנו כולם יחד לחצר של הבית שלנו... עכשיו באים לבקר בתורנות ואנחנו כאחים נפגשים פחות...

ד.ג. (בן): היו מפגשים של כל האחים בבית, לארוחות בסופי שבוע. כאן זה לא ניתן, אבל האמת שגם קודם בבית ההורים כבר לא היה לאמא כוחות לכל זה מאז שאבא נפטר...

בן אחר מציין את הקושי הרגשי של פרידה מבית ההורים:

י.ג. (בן): הנכדים באים גם לכאן ואוהבים את הסבים ומשחקים פה, אבל זה לא לבוא לבית שאני גדלתי בו. היה לי קשה. זה להיפרד מכל הבית הישן... החפצים, הרהיטים, כל ההיסטוריה שלנו...

במצבים שבהם היחסים היו קונפליקטואליים לפני המעבר לדור המוגן, אנו מוצאים שהמעבר היה לרוב לטובה עבור הדייר ועבור ילדיו, היות שנטרל חלק ממוקדי הקונפליקט, אך עדיין נותרה בעייתיות במערכת היחסים. קונפליקטים שהיו לפני המעבר נמשכים גם לאחריו, ואתם רגשות אשמה ואמביוולנטיות.

א.א.ש: יש לי בן שאוהב לשלוט... רוצה ללכת להביא לי תרופות. אני לא רוצה שיעשה את זה... וכאן הוא לא יכול לשלוט... וזה מצוין... הבת פגועה כרגע, כי יום שלישי זה היום החופשי שלה ולי יש שיעור ברידג' ביום שלישי, זה קוטע את היום כשהיא באה... אם היא באה בכלל...

ב.א. (הבת): אני אכזבתי את אמא כזה שאני דיללתי את הביקורים... אבל אני שלמה עם עצמי שלא סתם תטרטר אותי... שמונים פעם אמרתי לה שיש שם מכולת ואני לא צריכה להביא לה את העיתון של יום שישי... שלא תיפול עליי סתם אם זה לא חירום... את יודעת כמה זמן לקח לי להחזיר לה שלא תטרטר אותי שאלך לקנות לה תרופות, יש שירות כזה שם... מה טוב מזה?

דיון

הדיור המוגן הנו תופעה נרחבת שהיקפה הולך וגדל עם העלייה בתוחלת החיים ובצרכים המשתנים של אוכלוסיית הזקנים בישראל ובעולם. מחקר זה בחן את תהליך קבלת ההחלטות בנוגע למעבר לדיור מוגן ואת תוצריו של המעבר תוך התמקדות בשיח הבין-דורי בנושא.

במחקר נמצא שהגורמים למעבר לדיור מוגן כפי שתוארו בפרק הממצאים דומים לגורמים שנמצאו במחקרים אחרים: מצטברים "איתותים" שלא ניתן להתעלם מהם המעלים חששות מהמשך החיים בבית הקיים, וניתן לזהותם כגורמי דחיפה: ירידה במספר החברים, ירידה בבריאות של אחד מבני הזוג או שניהם, התאלמנות הגוררת עמה בדידות הולכת ומתעצמת, הזדקקות לעזרת הילדים. לצדם יש גורמי משיכה כגון: השפעה משפחתית וחברתית, מיקומו של הדיור המוגן בסביבת המגורים הנוכחית של האדם, סל השירותים והמחיר. הרצון לשמור על הכבוד העצמי ועל עצמאות, על יחסים תקינים עם הילדים ועל האיוון העדין של יחסי החליפין בין הדורות – כלומר לא להיות געזר בלבד – היה משותף לכל הדיירים, אך בדרך כלל המעבר מושתת על כמה גורמים משולבים זה בזה והוא כרוך בתהליך רגשי ממושך ולא פשוט שצריך להבשיל. כמו כל שינוי, גם צעד זה מחייב התארגנות חדשה ברמה הפסיכולוגית, המשפחתית והחברתית ויש לו השלכות על היחסים הבין-דוריים ועל הגדרת התפקידים של הדיירים ושל ילדיהם. לאחר קבלת ההחלטה, מתעורר הצורך של הדייר להסביר ולהצדיק אותה בפני עצמו, בפני ילדיו ובפני אחרים. זאת משום שמעבר לדיור מוגן מתקיים עדיין על רקע תדמית חברתית שלילית וההנחה שדיור מוגן הוא בית זקנים, שמעצם הגדרתו כ"מגן" מרמז על תלות, מוגבלות וניתוק מה"חיים הרגילים" (Williams & Guendouzi, 2000).

חשיבותו של המחקר היא בכך שהוא מתמקד בדיאלוג בין הדורות וביחסים הבין-דוריים, תוך התייחסות לשלוש תמות מרכזיות. התמה הראשונה כוללת את אופן קבלת ההחלטה בנוגע למעבר לדיור המוגן ואת רמת המעורבות של הילדים בהחלטה. התמה השנייה מתמקדת בתמורות החיוביות בקשר הבין-דורי לאחר המעבר, ואילו התמה השלישית עוסקת בהמשכיות ושינוי במערכת היחסים הבין-דורית.

התמה הראשונה עסקה במעבר לדיור המוגן מההיבט של מידת העצמאות והאוטונומיה שבבחירה כפי שזו נתפסת על ידי הדייר ועל ידי ילדיו. שיחות העומק עם הדיירים הראו שרמת האוטונומיה בקבלת ההחלטה הייתה קשורה למצב המשפחתי של הדייר, לתפקוד ולמצבו הנפשי והחברתי. ברוב המקרים, זוגות של דיירים עצמאיים שמרו על התא הזוגי כתא עצמאי ונפרד מילדיהם וקיבלו החלטות ללא התייעצות מוקדמת עם ילדיהם. במקרים אלה, אחת הסיבות העיקריות של הדיירים לעבור לדיור המוגן הייתה הרצון לקבל את ההחלטה לגבי עתידם כל עוד היכולת הקוגניטיבית לא נפגעה וכל עוד הם "בעלי הדעה" ו"בעלי המאה". התכונן המוקדם נעשה מתוך חשש מקונפליקט עתידי עקב צרכים גדלים והולכים ודרישות גוברות לעזרה, ורצון שלא להישען על הילדים. קבלת ההחלטה באופן עצמאי נתפסה כביטוי לכוחות הנפש, חיזקה את תחושת השליטה של הזקנים בחייהם

והעצימה אותם. הילדים במקרים אלה העדיפו לעמוד מן הצד ולא להיות שותפים פעילים. גם אם בעיניהם נראה הצעד הזה תמוה או "מוקדם" מדי לאור תפיסתם את הוריהם כ"לא זקנים", הם בחרו שלא להתערב היות שלא השתנה מאזן היחסים ביניהם לבין הוריהם והאחרונים נתפסו בעיניהם כבוגרים עצמאיים שיש לכבד את החלטותיהם.

במצבים שבהם אחד מבני הזוג היה ירוד תפקודית, נמצא שבן הזוג הבריא הוביל את ההחלטה. בעיקר נשים הן שהחליטו שיש לתכנן את העתיד מתוך הבנה שהמצב עלול להחמיר. גם כאשר הצעד לא נעשה מתוך משיכה ל"חיים הטובים" אלא למען הגנה רפואית שהדיוור המוגן מעניק, נמצא כי כל עוד מתקיימת תקשורת זוגית, ההחלטה התקבלה בתוך הזוג, בדיאלוג משותף. במצבים אלה, המעורבות של הילדים נעה בין חשש להעלות את הנושא באופן פעיל לבין ניסיון להתערב ולהשפיע. הילדים, שראו את התלות ההולכת ומתפתחת אצל הוריהם, מצאו את עצמם בעמדת תצפית, "על הגדר", כאשר הם לא בטוחים ואמביוולנטים לגבי תפקידם כלפי ההורים.

במקרה של נשים אלמנות וילדיהן, רמת המעורבות של הילדים תוארה כגבוהה יותר. נראה כי התאלמנות והישארות האישה לבר הגדירו מחדש את תפקידם של ילדיה כבעלי אחריות לשלומה והגבירו את תחושת המחויבות הנורמטיבית למתן עזרה. חלק מהנשים היו נשים עצמאיות ובעלות יוזמה. הן קיבלו את ההחלטה וחיפשו בעצמן דיוור מוגן, ומעורבות ילדיהן הסתכמה בעיקר בסיוע במימוש ההחלטה. דוגמה לכך ניתן למצוא בדברי בתה של דיירת שמספרת שחיפשה עבור אמה דיוור מוגן. כאשר היא באה להציע לאמה בתים מתאימים, הסתבר ששנתיים קודם לכן, האם כבר הלכה ביוזמתה לסוויטות בבתיים בלי ליידע את הבת, אך נרתעה מהמחיר והחליטה להמתין. ההחלטה התקבלה ויצאה לפועל לאחר דיון משותף ביניהן. זו דוגמה להענקת עזרה פעילה להורה העובר לדיון מוגן מתוך מחויבות פיליאלית הכוללת סולידריות והדדיות תוך שמירת גבולות העצמי של הדייר (Lowenstein & Daatland, 2006; Marcoen, 1995).

מעורבות הילדים הופכת להתערבות יזומה ופעילה במצבים שבהם הדייר ירוד מבחינה בריאותית ותפקודית, מדוכא, בודד וזקוק לעזרת ילדיו. דיירים שעברו לדיור מוגן בלחץ ילדיהם, דיווחו על תחושות של חרדה, חוסר אונים, תסכול ומתח בעת המעבר, היות שהשליטה על חייהם הופקעה מהם והם נגררו לשינוי בעל כורחם. ידוע בספרות כי תחושת השליטה בבחירה משפיעה על ההסתגלות לאחד המעבר. אדם שהייתה לו מעורבות קטנה בקבלת ההחלטה על המעבר לדיור מוגן, עלול לחוש נטישה, דיכאון, תסכול וכעס (Bekhet et al., 2009). פערים בין הדיירים לילדיהם בתפיסת המעבר היו בולטים במיוחד בעת ההעברה הפיזית: הילדים רצו לבצע את המשימה כמה שיותר מהר וביעילות והתייחסו להיבטים הטכניים. הדיירים לעומת זאת תפסו את המעבר כתהליך של פרידה ואובדן מתד גיסא ובנייה הדרגתית של בית חדש מאידך גיסא.

ניתן למצוא קשר בין מידת המעורבות של הילדים במעבר לדיור מוגן לבין הגישה לדיור מוגן כחלק מתפיסה של "ההזדקנות במקום", כלומר מקום מגורים בקהילה המאפשר שמירה על אוטונומיה ועצמאות, או לחילופין שלב ראשון במסלול של טיפול מוסדי (דורון וליטמן, 2004). דיירים עצמאיים שקיבלו החלטה אוטונומית ללא מעורבות ילדיהם,

משקפים את התפיסה שדיור מוגן בקהילה הוא פתרון מוצלח שמבטיח איכות חיים ותמיכה עתידית במצבי חולי ומוגבלות. לעומתם דיירים בודדים, הזקוקים לתמיכה, וכמוהם גם ילדיהם, נטו לראות במעבר לדיור מוגן מעין פתרון מוסדי לבעיות קיימות שהולכות ומחריפות. גם במחקרים אחרים מתואר הדיור המוגן כדיור שיש בו שתי אוכלוסיות: דיירים עצמאיים ומתפקדים ודיירים יורדים יותר בתפקודם הגופני והנפשי. שתי הקבוצות הללו שונות זו מזו בצרכים ובמענים עד כדי כך שהאוכלוסייה ה"חלשה" יותר מאיימת על ה"חזקה" בהזכירה לה את ה"מחר הצפוי לה" (קפלן, 1997).

התמה השנייה עסקה בתמורות החיוביות בקשר הבין-דורי כתוצאה מהמעבר. תמורות אלו כללו ירידה בנטל הטיפול של הילדים ושיפור בתחושת הביטחון והשקט הנפשי של הזקנים וילדיהם לאחר המעבר לדיור מוגן. למרות שלכאורה מדובר בדיירים עצמאיים וצלולים ולא בדיירים סיעודיים, חלק מהדיירים נזקקו לעזרה אינסטרומנטלית רבה ולתמיכה רגשית שהפכה לנטל על ילדיהם. מחקרים מראים כי מטפלים עיקריים, ברובם נשים, מדווחים על עומס טיפול ועל אובדן ימי עבודה או הפסקת עבודה בשל הטיפול (ברודסקי ואחרים, 2011). היעדר מדיניות פורמלית ומגובשת ביחס לצרכים של עובדים ומעבידים בהקשר של טיפול בהורים זקנים (יעבץ ודורון, 2010) מקשה אף הוא על הילדים. במחקר הנוכחי דיווחו הבנות שתמכו בהוריהן לאורך זמן על שחיקה, עייפות כרונית ולחץ נפשי האופייניים ל"דור הביניים" הנקרע בין מחויבויות לעבודה, למשפחה הגרעינית ולמשימות חיים שוטפות לבין צורכי ההורה הזקן. חלקן בחרו במעורבות פעילה והפעילו סמכות פיליאלית הנדרשת במצבי משבר, כאשר יש צורך לארגן מחדש את חייו של ההורה ולחולל שינוי שהוא חושש מפניו (ברטור, 2005). אותן נשים פעלו מתוך דאגה לשלום הוריהן הזקנים ומתוך תחושה שהשינוי הוא הכרחי גם עבורן, אך חשו אמביוולנציה ואשמה על נקיטת העמדה והמעורבות.

העלייה בתחושת הביטחון בעקבות המעבר הייתה משותפת לדיירים וילדיהם. לאחר חצי שנה עד שנה בדיור המוגן, דיווחו הדיירים וילדיהם גם יחד על הקלה גדולה, שקט נפשי וביטחון שמעבר זה גרם להם. דיור מוגן הוא מבנה עם שטחים ציבוריים, דיירים רבים, שמירה מפני זרים, אנשי צוות בתחומים שונים כולל צוות רפואי, ומתקיימים בו מפגשים בין-אישיים וחברתיים קבועים, כולל מעקב אחר שלום הדיירים ("כל בוקר עושים ספירת מלאי" [ג.י.]) הידיעה שאנשי מקצוע עומדים לרשות הדיירים בעת הצורך מעניקה את תחושת הביטחון שהייתה חסרה כל כך במגורים לבד בקהילה.

באופן פרדוקסלי, המעבר לדיור מוגן החזיר לדיירים את השליטה על חייהם בכך ששחרר אותם מהתלות בילדיהם ובאופן זה תרם תרומה משמעותית לקשר הבין-דורי. הדיירים ציינו כי הם שימרו את האוטונומיה שלהם הודות לכך שהפקידו את הטיפול בידי גורמים פורמליים (בתשלום) וכך פטרו את ילדיהם מתפקיד המטפלים והסירו מהם את האחריות הכוללת לשלומם. בין אם ההחלטה לעבור לדיור מוגן הייתה אוטונומית לחלוטין ובין אם היו לה שותפים נוספים, החלטה זו מלמדת על תכנון מושכל ובחירה (בהווה) לשלוט בחיים לנוכח עתיד מעורפל ומאיים (Williams & Guendouzi, 2000). במרבית הראיונות עולה כי היתרון החשוב ביותר במעבר הוא תחושת המוגנות בתוך הבית

והביטחון שמעניק הסיוע האינסטרומנטלי והרפואי. דיירים ציינו כי הסיוע מובטח מתוקף התפקיד, בזכות, וכך נמנעת מהם תחושת אי-הנוחות שבפנייה לילדיהם. המעבר לדור מוגן נובע לפיכך לא רק מהרצון של האדם לשמר את האוטונומיה העתידית שלו ולהימנע מלהיות נטל על ילדיו בעתיד; הרצון של ההורה הזקן להבטיח אוטונומיה לילדיו גדול עוד יותר מרצונו להבטיח עצמאות ואוטונומיה מילדיו (Groger & Kinney, 2006). החיים המודרניים מאופיינים באינטנסיביות, בניידות של אנשים צעירים וריחוק שלהם ממשפחותיהם, במשפחות חד-הוריות, בנשים עובדות קרייריסטיות ובמגורים נפרדים של הורים וילדיהם. הדיור המוגן מעניק את התמיכה השוטפת הנחוצה וציפיות הדיירים יכולות להתמקד בקשר ובתמיכה רגשית שאותם אפשר כיום לקיים באמצעים אינטרנטיים מכל מקום בעולם.

התמה השלישית עסקה בהמשכיות ושינוי בדפוסי היחסים הבין-דוריים לאחר המעבר לדור מוגן. בקרב מרבית הדיירים, דפוסי הקשרים עם ילדיהם לא השתנו מבחינת התדירות או טיב מערכת היחסים. ממצאים אלה נמצאים בהלימה עם מחקרים קודמים (יקוביץ, 1995; ליטוויץ, 1997). במיוחד אצל זוגות עצמאיים נשארה תחושה שהם תומכים בילדיהם ושומרים על תפקידיהם כהורים. במשפחות שבהן היו קונפליקטים לפני הכניסה לדור מוגן, מצאנו שאותם קונפליקטים נמשכים גם לאחר המעבר וגם כאשר חלק מהמשימות האינסטרומנטליות התבטלו.

מאחר שבדיור מוגן קיימת פעילות תרבותית רבגונית והדיירים עסוקים בפעילויות ובמפגשים חברתיים, ילדיהם חשו שיש להם יותר "דרגות חופש" וגמישות בתדירות הביקורים אצל ההורים. הביקור נתפס כחוויה רגשית מתוך בחירה ורצון במפגש, ופחות כמחויבות כפי שהיה בעבר. השיח התרוקן מהתוכן המשימתי על "מה צריך לעשות בשביל ההורה" ומהלחץ הנלווה לכך. הדיור המוגן "שחרר" את הדיירים מהנוקות ומהצורך לבקש עזרה. המשימות האינסטרומנטליות שהילדים עשו למען הוריהם הצטמצמו, המשימות הקשות של תחזוקת משק הבית הועברו לצוות הדיור המוגן וכך גם המעקב הרפואי. אצל הדיירים וילדיהם גם יחד נוצרה תחושת ביטחון שיש עזרה זמינה, נגישה ולגיטימית.

למפגש הבין-דורי נכנסו תכנים חדשים שמביאים הדיירים מתוך החיים הפעילים של קהילה שיש בה דינמיות מתמדת כרמה תרבותית, חברתית ובין-אישית. ההדדיות ביחסים הבין-דוריים התחזקה בשל תחושת ההתחדשות של הדייר, הנובעת מעולם שלם של חוויות שהוא יכול לחלוק עם ילדיו. הוא עסוק בפעילויות תרבות וחברה, משתלב בקהילה החדשה, מתמודד עם חיפוש אחר קבוצת השתייכות ורשת חברתית ובונה יחסים עם אנשי הצוות. זאת ועוד, המפגש הבין-דורי הופך להיות רגשי וחברתי ופחות אינסטרומנטלי. בזכות המענים שמספק הדיור המוגן פוחת הלחץ לקיים מפגש, וכתוצאה מכך, גם איכות הקשר הבין-דורי טובה יותר.

עם זאת, המעבר לדור מוגן אינו חף מחסרונות. המהלך כרוך באובדן הבית המשפחתי כמוקד התכנסות רב-דורי ובהעברת המפגשים המשפחתיים לטריטוריה חיצונית, במרחב הציבורי, בתוך הדיור המוגן או מחוצה לו. לכן האמביוולנטיות בדברי הדיירים, שהביעו

מחד גיסא תחושת הקלה ומאידך גיסא תחושת צער בשל הוויתור המסוים על תפקיד ההורה המארח, מעין הצטמצמות התפקיד של הורים המזינים ומאחדים את המשפחה המורחבת. הדיון לגבי גודל המטבח ומקום עריכת ליל הסדר, שהוא דוגמה וסמל להתכנסות משפחתית, משקף דיאלוג בין-דורי על תפקיד ההורים, שחושף לעתים פערים בתפיסה ובצורך בשינוי. חלק מהדיירים, בעיקר נשים, התקשו לוותר על דפוסי האירוח הקודמים, והדבר נתקל בהתנגדות מצד ילדיהם. לעומת זאת, דיירים אחרים, שבחרו במרחב הציבורי כמקום ההתכנסות המשפחתית, קיבלו תמיכה לכך מילדיהם.

היבט נוסף שחל בו שינוי הוא המפגש בין האחים. בשל המעבר לדירה קטנה יחסית, חלק מהבנים והבנות הגיעו בנפרד אל הוריהם, והמפגשים המשותפים של המשפחה המורחבת פחתו. הפרידה מכית ההורים שבו התקיימו מפגשים של המשפחה המורחבת, הפחיתה לעתים את תחושת ההשתייכות והלכידות המשפחתית. היבט זה הוזכר בעיקר על ידי ילדים שהוריהם עצמאיים והם לא נשאו בנטל הטיפול בהם. ייתכן, כפי שאותם ילדים ציינו, שהמעבר היה "מוקדם" מדי מבחינתם ולמעשה הם לא נפרדו עדיין מבית אבא-אמא. אפשר לומר כי הפרידה של הדיירים מביתם בקהילה היא גם פרידה של ילדיהם מה"בית", והיא מלווה בתחושת אובדן. לעומת זאת, ילדים שחוו תחושת עומס בטיפול בהורה שגר לבדו ונזקק לעזרה, הדגישו את תחושת ההקלה של ההורה ושלםם ואת היתרונות שבדויר החדש.

לסיכום, המחקר מתבסס על ראיונות עם דיירים וילדיהם בתקופה הראשונה שלאחר הכניסה לדויר מוגן. מאמר זה עסק בסוגיית ההחלטה לגבי המעבר לדויר מוגן בהקשר הבין-דורי ובהשלכותיה המידיות על הקשר. אחת ממגבלות המחקר היא שההבחנה בין דיירים עצמאיים לדיירים עצמאיים פחות או בעלי בעיות בריאותיות, היא סובייקטיבית ונעשתה על בסיס דברי הדיירים בראיונות ולא על פי מצבם הרפואי האובייקטיבי. עם זאת, מחקרים רבים מראים את תקפותו של הדיווח הסובייקטיבי (Maddox & Douglass, 1973). יש לציין כי תקופת ההסתגלות הראשונה עשויה להיות משברית וקשה, או לחילופין מאופיינת בשביעות רצון מרובה, מעין "ירח דבש". תחושות אלו משתנות עם הזמן. בחינת היחסים הבין-דוריים בהקשר להחלטה על מעבר לדויר מוגן בנקודת זמן מסוימת, מותירה שאלות פתוחות כגון: מה יהיו דפוסי הקשר בין הדורות לאחר מכן? באלו מצבים יתעורר מתח בין הדיירים לילדיהם? מה יקרה כאשר דייר עצמאי יהפוך לסייעודי? מה מידת האחריות שהילדים ייקחו או?

עם המעבר לדויר המוגן נוצר משולש תקשורת מורכב של דיירים, ילדיהם ואנשי צוות. משולש זה מעלה שאלות מעניינות: מה תהיה חלוקת התפקידים בין הילדים לבין הצוות הפורמלי? איך יעבוד השילוב של מטפל פורמלי ולא פורמלי? כיצד יפעל הצוות כמצבים של קונפליקט בין הדיירים לבין ילדיהם ובמקרים של בקשות סותרות משני הצדדים? שאלות אלו ואחרות הן כר נרחב למחקרים נוספים בתחום זה.